

УДК 341.231.14

DOI <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2023.02.72>

МІЖНАРОДНИЙ ЗАХИСТ ПРАВ ЛЮДИНИ ПІД ЧАС ЗБРОЙНИХ КОНФЛІКТІВ

Примаков К.Ю.,*кандидат юридичних наук**доцент кафедри загальноправових дисциплін**Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ**<https://orcid.org/0000-0002-6143-8474>***Бідняк С.С.,***студентка навчально-наукового інституту**права та інноваційної освіти**Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ***Примаков К.Ю., Бідняк С.С. Міжнародний захист прав людини під час збройних конфліктів.**

Дана стаття присвячена розгляду питань, які охоплюють найвразливіші та популярні теми сьогодення, зокрема про захист прав людини та громадянина під час ескалації, допомога в захисті основоположних прав з боку міжнародного представництва. Повага та захист прав людини є одним із провідних принципів міжнародного права, закріплений в міжнародно-правових договорах. Усі країни мають дотримуватися принципів свободи, демократії, поваги прав людини та основних свобод.

Права людини, які закріплені у діючих міжнародно-правових договорах, є результатом довготривалого історичного розвитку суспільно-політичної думки, поступового формування стандартів, що стали нормою для життя сучасного демократичного суспільства. Автором досліджуються положення найвідоміших міжнародних документів, які стосуються захисту прав людини під час збройного конфлікту: Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, додатковий протокол до Женевських конвенцій від , що стосується захисту жертв збройних конфліктів не міжнародного характеру (Протокол II) від 8 червня 1977 року, Міжнародний пакт про громадянські і політичні права від 16 грудня 1966 року та інші міжнародні документи, що стосуються збройних конфліктів не міжнародного характеру. Міжнародна система захисту прав людини входить до системи міжнародних відносин в цілому, але з іншого боку, це система міжнародного права, утворюючи одну з його галузей. Існує три основні точки зору щодо місця прав людини в міжнародних відносинах. Згідно з традиційним статистичним підходом, права людини є справою суверенної державної юрисдикції і продовжують бути другорядним об'єктом міжнародних відносин. Існує необхідність у забезпеченні прав людини при будь-яких обставинах. Важливим пріоритетом у міжнарод-

ному співробітництві є захист, і гарантія прав людини під час збройних конфліктів, і конфліктах не міжнародного характеру. На сьогоднішній день міжнародне право відноситься до збройних конфліктів з осудженням, агресії, та будь які війни взагалі забороняє. Але на жаль, це наша реальність сучасних етапів розвитку людства.

Ключові слова: міжнародний захист, права людини, збройні конфлікти, громадянин, міжнародні відносини.

Primakov K.Y., Bednyak S.S. International protection of human rights during armed conflicts.

This article is devoted to consideration of issues that cover the most sensitive and popular topics of today, in particular, the protection of human and citizen rights during escalation, assistance in the protection of fundamental rights by the international representation. Respect and protection of human rights is one of the leading principles of international law, enshrined in international legal treaties. All countries must adhere to the principles of freedom, democracy, respect for human rights and fundamental freedoms.

Human rights, which are enshrined in current international legal treaties, are the result of the long-term historical development of social and political thought, the gradual formation of standards that have become the norm for the life of a modern democratic society. The author examines the provisions of the most famous international documents related to the protection of human rights during an armed conflict: the Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms, the additional protocol to the Geneva Conventions of , relating to the protection of victims of armed conflicts of a non-international nature (Protocol II) of June 8, 1977 year, the International Covenant on Civil and Political Rights of December 16, 1966 and other international documents relating to armed conflicts of a non-international nature.

The international system of human rights protection is part of the system of international relations as a whole, but on the other hand, it is a system of international law, forming one of its branches. There are three main points of view regarding the place of human rights in international relations. According to the traditional statistical approach, human rights are a matter of sovereign state jurisdiction and continue to be a secondary object of international relations. There is a need to ensure human rights under any circumstances. An important priority in international cooperation is the protection and guarantee of human rights during armed conflicts and conflicts of a non-international nature. To date, international law refers to armed conflicts with condemnation, aggression, and prohibits any kind of war in general. But unfortunately, this is our reality of modern stages of human development.

Keywords: international protection, human rights, armed conflicts, citizen, international relations.

Постановка проблеми. Із 24 лютого 2022 року Росія веде незрозумілу, жорстоку загарбницьку й руйнівну війну в Україні, відкрито атакуючи мирне населення та цивільну інфраструктуру. Для нашої країни це досить жорсткий збройний конфлікт, який обов'язково увійде у світову історію, тому що Україна бореться за право приєднатися до ЄС і НАТО, де права людини дотримуються на першому місці. Актуальність міжнародних питань захисту прав людини під час збройного конфлікту не викликає сумнівів. Водночас важливо, щоб наше суспільство визнавало та розуміло необхідність гарантувати права людини та основні свободи за будь-яких обставин.

Основним напрямом міжурядової співпраці є захист прав людини у зв'язку з положеннями статті 2 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (1950 р.) в умовах міжнародних та регіональних військових конфліктів [4]. Міжнародне співтовариство, ООН, ЄС, НАТО засуджують збройні конфлікти, війни та інші акти агресії проти країн у межах міжнародного права, а загарбницькі війни взагалі заборонені [1, с. 47]. На жаль, необхідно підкреслити, що міжнародні та неміжнародні збройні конфлікти в усьому світі є об'єктивною реальністю на сучасному етапі розвитку нашого суспільства.

Стан опрацювання. Дослідження правового регулювання захисту прав людини в умовах збройного конфлікту та міжнародних норм відповідальності за порушення прав людини та її основних свобод, законів і звичаїв війни у зв'язку з порушенням ст. 2 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (1950 р.), Р. Аляжкін [1], К. Мануйлова [5], Н. Ногас [7], О. Розумовський [8], М. Щербина [9].

Метою статті є визначення та аналіз міжнародно-правових норм у сфері захисту прав людини та врахування деталей міжнародного захисту прав людини під час збройних конфліктів.

Виклад основного матеріалу. Після Другої світової війни, а особливо – наприкінці ХХ – на початку ХХІ століття світ зіткнувся з жорстокими військовими конфліктами, які забрали життя мільйонів цивільних осіб. Під час збройного конфлікту фіксуються суттєві й грубі порушення міжнародного гуманітарного права та міжнародних гарантій захисту прав людини.

На жаль, численні порушень спостерігаються під час війни, розв'язаної росією проти України 24 лютого 2022 року. Упродовж років укладено різні міжнародні договори для захисту людей у мирний час і під час збройних конфліктів. Та нині ці правила переважно не захищають права цивільних та військовослужбовців під час війни, а також не гарантують належного захисту від тиранії авторитарних режимів [7, с. 132]. Їх порушення подекуди міжнародні судові органи прирівнюють до геноциду, воєнних злочинів та злочинів проти людяності.

Війна зафіксувала численні порушення прав людини та міжнародного гуманітарного права (далі – МГП): російські війська бомбардували медичні заклади, школи та цивільні квартали; масово страчували беззбройних цивільних, ґвалтували жінок і дітей. Росіяни завдали величезної шкоди містам, селам, сільськогосподарським угіддям, лісам і джерелам води, яка буде відчуватися в Україні ще довго після закінчення війни.

Українські державні та місцеві органи влади, ООН та багато національних гуманітарних організацій надають значну допомогу українським громадянам та біженцям. Ці зусилля включають захист цивільного населення, безпосереднє надання їжі, води, притулку, медичної допомоги та іншої гуманітарної допомоги, а також підтримку українських державних установ і неурядових організацій, які опікуються переміщеними особами і тими, хто вирішив або був змушений залишитися в своїх домівках.

Однак захист цивільного населення, шляхом усунення його від небезпеки, виявився складним завданням. Багато цивільних вирішили залишитися у своїх домівках, які ставали все більш небезпечними, оскільки російські війська захоплювали і вбивали цивільних осіб та бомбардували житлові квартали. Крім того, через обмежений доступ до їжі та чистої води багатьом українцям залишатися на місці стає дедалі неспроможним. Проте, часто неможливо встановити безпечні коридори для цивільних осіб, які бажали б виїхати, про що свідчать численні повідомлення про розстріли та ракетні напади на цивільних осіб, які йшли транзитом, як-от вибух на залізничному

вокзалі міста Краматорська, під час якого загинуло щонайменше 50 людей [10].

МППЛ та МГП мають спільну мету забезпечення гідності та гуманного ставлення до всіх людей. Здебільшого останнє застосовується лише під час війни між державами, але хоча перше створено для захисту людей у мирний час та обставини змінилися, і ці права «змушені» взаємодіяти. Норми МППЛ переважно застосовуються до збройних конфліктів, а регіональні органи з прав людини насамперед посилаються на правила ведення бойових дій у збройних конфліктах при оцінці того, чи мало місце порушення МППЛ [8, с. 142]. Як у мирний, так і у воєнний час, міжнародне законодавство з прав людини залишається чинним в обох випадках.

Суб'єктом, відповідальним за виконання зобов'язань за МГП, є держава – суб'єкт міжнародного права [1, с. 48]. На основі останнього введено систему відповідальності за порушення законів і звичаїв війни. При виконанні Україною міжнародних зобов'язань застосовуються норми МГП щодо захисту жертв війни, зокрема – цивільного населення, осіб, які вже не беруть безпосередньої участі у збройному конфлікті, та цивільних об'єктів, а також захист небезпечних об'єктів та культурних цінностей [8, с. 142]. Сучасне міжнародне право встановлює основну відповідальність кожної держави за забезпечення правових стандартів у разі збройного конфлікту всередині або між державами. Згідно з вимогами міжнародної спільноти, закони країн, які є членами міжнародних організацій, повинні відповідати міжнародним нормам і принципам [9, 12].

Женевські конвенції 1949 року та Додаткові протоколи 1977 року чітко визначають обов'язок сторін конфлікту захищати цивільне населення, цивільні об'єкти від військового нападу. Під час бойових дій воюючі сторони зобов'язані пам'ятати про це [2; 3].

Це означає, що цивільні особи потребують захисту МГП, коли вони зазнають збройного нападу під час активної фази, а також коли опиняються «у руках» ворога внаслідок застосування сили проти ворожих військових об'єктів або комбатантів (зокрема, коли вони перебувають на ворожій території). По-перше, йдеться про застосування принципу розрізнення та пропорційності [11]. По-друге, основним джерелом застосування МГП є Женевська конвенція про захист цивільного населення під час війни 1949 року, яка захищає осіб, котрі в будь-який час і за будь-яких обставин перебувають в умовах конфлікту або окупації владою сторони конфлікту, або окупаційної території, громадянами якої вони не є [5].

Міжнародні договори, які імплементують права людини, також мають велике значення на-

віть у внутрішніх збройних конфліктах. Мабуть, найважливішим є те, що міжнародні документи з прав людини розширюють і уніфікують різноманітні режими захисту МГП, прирівнюючи зобов'язання щодо прав людини до фундаментальних гуманітарних міркувань, щоб сприяти їх зміцненню. Механізми забезпечення дотримання зобов'язань за міжнародними документами з прав людини можуть бути використані як альтернативний засіб забезпечення дотримання режимів гуманітарного захисту під час збройного конфлікту [5].

Однак Європейський суд з прав людини (далі – ЄСПЛ) загалом утримується від оцінки ситуації як збройного конфлікту, що є аксіомою для застосування міжнародного гуманітарного права. ЄСПЛ виходить з того, що єдиним питанням, яке має бути визначене, є те, чи порушила держава Конвенцію. Таким чином, ЄСПЛ не мав би юрисдикції відповідно до Конвенції визначати, чи діяла держава відповідно до Женевської конвенції про захист жертв війни (1949) або Додаткових протоколів до неї [2; 3].

Тому, коли йдеться про те, як міжнародне право прав людини та міжнародне гуманітарне право співвідносяться та взаємодіють, можна сказати, що обидві сфери міжнародного права обов'язково застосовуються, особливо у збройних конфліктах. МГП має звичаєвий характер індивідуальних норм і спеціальних положень, тоді як право прав людини встановлює правовий порядок відносин між державами та їх громадянами у збройному конфлікті [8, с. 144]. Однак між МГП і правами людини існують значні відмінності. Зокрема, МГП спрямоване на обмеження лиха війни, тоді як право прав людини спрямоване на захист людей від тиранії. Гуманітарне право, що застосовується під час внутрішніх збройних конфліктів, є неухильним для всіх сторін конфлікту (як уряду, так і організованих збройних сил), тоді як право прав людини щодо права на життя покладає зобов'язання лише на уряди. МГП є обов'язковим і не допускає винятків. З іншого боку, міжнародні договори про права людини часто містять положення, які передбачають можливість ущемлення закріплених прав за певних обставин [1, с. 49].

Слід зазначити, що міжнародні договори у сфері захисту прав людини продовжують діяти під час збройних конфліктів. Міжнародний суд ООН у своєму Консультативному висновку щодо законності погрожування ядерною зброєю або її використання заявив, що захист, передбачений Міжнародним пактом про громадянські та політичні права, не припиняється під час війни, за винятком прецедентів визначених ст. 4 Міжнародної Пакту [6].

Висновки. Отже, феномен збройного конфлікту негативно впливає на процес державо-

творення будь-якого суспільства. Сьогодні на тимчасово окупованих територіях України грубо порушуються права людини та основоположні свободи, зокрема право на життя, свободу та особисту недоторканність, право на гідне поводження та не бути підданим катуванням, жорстокому та нелюдському поводженню, право на справедливий судовий розгляд та захист від свавільного арешту і депортації, свободу пересування, політичні права, право власності, свободу думки та її вільне вираження, а також право на соціальних захист, тощо. Звичайно, в якийсь момент держава може заявити, що вона не в змозі захистити права людини на окупованих територіях. Однак такий підхід не вирішує питання суверенітету, територіальної цілісності та дотримання прав людини. Тому проблема пошуку нових моделей правозахисної діяльності сьогодні є пріоритетною для України, а сучасні дослідження зосереджені на недостатньо розроблених проблемах розв'язання та управління збройними конфліктами, грубих порушень права ведення війни тощо.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Алямкін Р.В. Міжнародно-правовий режим захисту прав людини під час внутрішніх збройних конфліктів. *Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України*. 2014. № 6. С. 47–51.
2. Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв збройних конфліктів неміжнародного характеру (Протокол II), від 8 [...] ООН; Протокол Міжнародний документ від 08.06.1977. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_200 (дата звернення: 10.12.2022).
3. Женевська конвенція про поводження з військовополоненими ООН; Конвенція, Угода, Положення від 12.08.1949. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_153# (дата звернення: 10.12.2022).
4. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004 (дата звернення: 10.12.2022).
5. Мануїлова К.В. Міжнародний захист прав людини та його взаємодія з міжнародним гуманітарним правом під час збройних конфліктів. URL: <http://dspace.onua.edu.ua/bitstream/handle/11300/19359/%D0%9C%D0%B0%D0%BD%D1%83%D1%97%D0%BB%D0%BE%D0%B2%D0%B0%20%D0%9A%D0%B0%D1%82%D0%B5%D1%80%D0%B8%D0%BD%D0%B0%20%D0%92%D1%96%D0%BA%D1%82%D0%BE%D1%80%D1%96%D0%B2%D0%BD%D0%B0.pdf?sequence=1&isAllowed=y> (дата звернення: 02.04.23).
6. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права (Міжнародний пакт ратифіковано Указом Президії Верховної Ради Української РСР № 2148 VIII (2148-08) від 19.10.1973 року). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043# (дата звернення: 10.12.2022).
7. Ногас Н. Міжнародний захист прав людини під час збройних конфліктів. *Актуальні проблеми правознавства*. № 4 (32). 2022. С. 132–136.
8. Розумовський О.С. Захист прав людини, пов'язаного з порушенням ст. 2 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (1950 р.) в умовах збройного конфлікту. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету*. 2022. Вип. 70. С. 141–145.
9. Щербіна М.Г. Захист прав людини в умовах збройного конфлікту. Збірник тез круглого столу, присвяченого 72-й річниці прийняття Загальної декларації прав людини (м. Київ, 10 грудня 2020 р.). Київ: ДНДІ МВС України, 2021. 165 с.
10. Russia's War in Ukraine — The Devastation of Health and Human Rights. *New England Journal of Medicine*. URL: <https://www.nejm.org/doi/full/10.1056/NEJMp2207415>.
11. Наливайко Л.Р. Державний лад України: поняття, система, гарантії: автореф. дис... д.ю.н.: 12.00.01.: Харків, 2010. 40 с.
12. Теоретико-правова характеристика взаємодії органів судової влади та інститутів громадянського суспільства: монографія / Л.Р. Наливайко, В.М. Олійник. Дніпро: ДДУВС, 2019. 192 с.